

etosa te suodnos blagdana i obreda autor promatra s filozofskog, teološkog, etnografskog i fenomenološkog aspekta oslanjajući se na stavove kulturnodruštvenih promjena sve do danas.

Kulturna povijest nedjelje je prikazana u linearnoj shemi s najbitnijim odrednicama nedjelje: subota u hebrejsko–kršćanskoj tradiciji, nedjelja u ranokršćanskoj zajednici, nedjelja u povijesnim epohama Zapada i nedjelja u novovjekim previranjima. Analizom tih cjelina autor pokazuje kako su se na nedjelju odrazili razni socijalni, egzistencijalni, filozofski i svjetonazorski problemi. Svi oni su, dakako, oblikovali nedjelju, koja proizlazi iz dugotrajnog kulturnog, društvenog, religijskog, povijesnog procesa, čiji su tragovi ostali duboko utisnuti u nedjeljnom blagdanskome etosu koji se temelji na događajnom, povijesnom i soteriološko–linearnom judeokršćanskom konceptu vremena. Ovo istraživanje značenja nedjelje, prema autoru, ujedno odražava povijest kršćanske teologije i crkvenih institucija te zrcali i povijest kršćanstva.

Povijesni prikaz nedjelje u suvremenim društvima obilježen je velikim ideološkim, industrijskim, potrošačkim i sekularizacijskim zaokretom za blagdanski etos. Nedjelja upada u različite krize. Tradicionalni blagdanski etos, koji je bio vezan uz vjersko slavlje, obiteljski život i počinak nalaze se pred izazovima sekularizacije, a blagdanske zajednice bivaju sve manje. Kompletnanju kulturno–historijske slike o nedjeljnom blagdanskome etosu autor se poslužio analizom simbola, tekstova, svjedočanstava i izvora iz predaje kao i odabranih teoloških interpretacija. Jer kršćansko blagdansko vrijeme živi u napetosti između unutarnje afirmacije i duha svjetovnosti, problematici nedjelje kao slobodnog dana u modernim društveno–političkim okolnostima autor pristupa kao socijalnomu, psihološkomu i

političkomu problemu. Pritom ističe da se u Hrvatskoj, ali i u drugim tradicionalno katoličkim zemljama, osobito posljednjih desetak godina, sve češće dovodi u pitanje očuvanje religijskog identiteta nedjelje kao kršćanskog blagdana.

U posljednjem i ujedno središnjem poglavlju autor obrađuje i interpretira koncepte, kulturne forme i tijekove blagdanskog nedjeljnog slavlja u jednoj konkretnoj katoličkoj zajednici. Rezultati istraživanja pokazuju da je za katoličke vjernike nedjelja „prvotni kršćanski blagdan“ (SC 106). Za njih živjeti nedjelju znači pripadati svetomu (Kristu i njegovoj Crkvi) te biti svetim. Ona oblikuje njihov identitet te predstavlja za njih sveto vrijeme njihove vjere i identiteta, kroz koje oni osmišljavaju svoje življenje, oblikuju stavove i formiraju svoj pogled na svijet.

Vinka Bešlić

Dinko Aračić, *Marija u ranokršćanskoj literaturi*, Marija, Split, 2012, 232 str.; Dinko Aračić, *Marija u srednjovjekovnoj literaturi*, Marija, Split, 232 str.

U izdanju *Marije*, časopisa za Gospine štovatelje, objavljene su dvije knjige Dinka Aračića o nazočnosti Majke Gospodinove u kršćanskoj literaturi od ranokršćanskih vremena do kraja srednjeg vijeka. U njima su članci koje je autor objavljivao u rubrikama *Otačka zrnca* i *S Marijom kroz povijest*, a nadodani su im i neki neobjavljeni tekstovi koji se u sabranim djelima pojavljuju prvi put.

Ugledajući se u evanđelja, sveti oci i crkveni pisci ne govore mnogo o Blaženoj Djevici Mariji. U svojim nastupima brane istinu o Isusu Kristu, Sinu Božjem i Sinu Čovječjem koji postaje čovjekom začet po Duhu Svetom i rođen od Djevice Marije. Govoreći o Kristu iznose i misli o Mariji koja je u službi Krista i

njegova djela otkupljenja. Kad govore o njoj ranokršćanski autori u središte svojeg razmišljanja stavljaju njezino bogo–majčinstvo i djevičanstvo, koje je u službi Kristova božanstva i njegova čovječstva. Njima je veoma važno naglasiti kako Marija svjedoči za Isusovo podrijetlo od ljudskog roda posređujući mu ljudsku narav i kako je osobit svjedok njegova čovječstva.

Sve se to nalazi u knjizi *Marija u ranokršćanskoj literaturi*, koja ukratko prikazuje što su sve sveti oci i crkveni pisci rekli ili zapisali o Blaženoj Djevici Mariji. To su zapravo činili kad su u oporbi s krivovjericima „branili“ Kristovo božanstvo i čovječstvo te zastupali njegovu ljudsku i božansku narav, ujedinjene u jednoj božanskoj osobi Sina Božjeg. Pabirčeći po spisima svetih otaca, autor primjećuje da je temelj njihova govora o Mariji bio govor o Kristu i evandeoska svjedočanstva o Isusovoj majci. Iz tih spisa izlazi na vidjelo lik djevice i majke u službi Kristova djela otkupljenja. Te istine u ranokršćanskom vremenu postaju sastavni dio vjerničke molitve i vjere, a svoju potvrdu nalaze na općim saborima na kojima se utvrđivala vjera o Kristu.

Snagom svojeg biološkog materinstva i duhovnog jedinstva sa svojim Sinom Marija ulazi u sustav kršćanske vjere. Za svete oce ona je blažena jer je povjerovala, jer je slušala Božju riječ i vršila njegovu volju te na taj način postala duhovna majka Isusovih učenika, uzor vjericima, tip i pralik Crkve u vjeri, ljubavi i jedinstvu s Kristom. Te Marijine značajke njima služe za usporedbu između Crkve i Marije, što autor predstavlja u provom dijelu svoje knjige (str. 13–30). Ranokršćanski autori zapažaju mističnu vezu između Crkve i Marije te navode značajke i osobitosti koje su im zajedničke i one koje ih razlikuju. Kao majke i djevice, obje se susreću u zajedničkom liku Eve, koje nevjeru i neposlušnost obnavljaju svojom vjerom i

poslušnošću radajući Krista na tjelesan i duhovan način. Ta svetootačka tema *usporedba Crkve i Marije* dugo zanemarivana, na Drugom vatikanskom saboru doživjela je svoj preporod u sklopu dogmatske uredbe o Crkvi.

Autor, nadalje, pokazuje da sveti oci upotrebljavaju slikovit način izražavanja uvodeći slikom u otajstvo Božjeg spasenja, u kojem Marija sudjeluje na jedinstven i neponovljiv način. Listajući stranice knjige, susreću se riječi hvale i divljenja o »blaženoj jer je povjerovala«, kojoj je »Gospodin učinio velika djela« i zbog čega će je »svi naraštaji zvati blaženom«. U Kristovoj prizmi i svjetlu njegova otajstva Marija je za svete oce: zvijezda Danica, zraka božanskog svjetla, istok koji rada svjetlo koje ne poznaje zalaza, posuda zlatna koja sadržava Krista kruh života, utvrda svijeta, luka spasenja, zagovornica grješnika, ljestve po kojima se uzlazi na nebo, prvina ljudskog roda, tkalja Kristove ljudske naravi, božanstveni izdanak zemlje, vrelo vode žive, vrt stabla života, radionica spasenja, stvorenje koje je obuhvatilo Stvoritelja, skromno boravište koje obuhvati Neobuhvatljivoga.

To je dio blaga koje nam u baštinu ostavljaju sveti oci i koje se nalazi u drugom, opširnijem dijelu knjige (str. 31–228). Stranica za stranicom, redaju se misli skladajući himan »velebno djelo ljepote koje kruni sve stvoreno, kćeri i majci roda ljudskoga, nadi naroda kršćanskoga«. Autor predstavlja svjedočanstva trideset sedmorice ranokršćanskih autora o Blaženoj Djevici Mariji do 8. stoljeća. Tu su misli Ignacija Antiohijskog, Justina, Ireneja, Tertulijana, Klementa Aleksandrijskog, Origena, Atanzija, Efrema Sirijskog, Epifanija Salaminskog, Ćirila Jeruzalemskog, Bazilija, Grgura Nazijanskog, Ivana Zlatoustog, Ćirila Aleksandrijskog, Prokla Carigradskog, Andrije Kretskog, Ivana Damaščanskog, Hilarija iz Poitiersa,

Ambrozija, Augustina, Jeronima, Petra Krizologa, Leona i Grgura Velikog te Izidora Seviljskog. O spomenutima autor donosi kratak životopis, a zatim navodi i tumači njihove važnije tekstove o Majci Gospodinovoj.

Autor priznaje da njegov uradak nema znanstvenih pretenzija. Želi objediniti priloge koje je objavljivao u *Mariji*, kojima je dodao promišljanja o Crkvi i Mariji. U tom smislu knjiga je informativna značaja, prva marijanska antologija za ranokršćansko razdoblje na hrvatskom jeziku, antologijski prikaz nazočnosti Majke Gospodinove u ranokršćanskoj literaturi, koji doprinosi poznavanju Gospina lika u tom razdoblju.

Druga knjiga, *Marija u srednjovjekovnoj literaturi*, zapravo je nastavak prve. U njoj autor nastavlja povijesni hod u prikazivanju Marijina lika na temelju spisa srednjovjekovnih autora od završetka patrističkog razdoblja do otkrića novog svijeta, od 8. do 15. stoljeća. Uz uvod (str. 7–12) podijeljena je u dva dijela. U prvom, kraćem dijelu (str. 13–46), autor opisuje društvene i vjerske okolnosti u kojima nastaju svjedočanstva o Blaženoj Djevici Mariji. U drugom, opširnijem dijelu (str. 47–232), sabrane su misli o Gospi sadržane u djelima srednjovjekovnih kršćanskih autora.

Gospin lik unutar srednjovjekovnog kršćanstva može se ispravno shvatiti ukoliko ga se uključi u dotično društveno i kulturno okružje. U srednjem vijeku Marija je nazočna na mnogim područjima kršćanskog života i djelovanja, u vjeri i pobožnosti, u kulturi i literaturi, glazbi i graditeljstvu, umjetnosti i društvenoj zauzetosti. To područje, kojem se i dandanas pristupa s mnogim predrasudama, iznjedrilo je iznenadujuće bogatstvo marijanskih sadržaja na bogoslovnom polju i na području marijanske pobožnosti. Društveni utjecaj marijanske pobožnosti, očitovan u karitativnim i kulturnim zakladama, ima

sociološko značenje. Srednjovjekovno razdoblje pokazuje kako marijanska stvarnost postupno osvaja vrijeme i ulazi u liturgiju, zauzima prostor te podiže katedrale, osvaja vjernička srca te stupa u ustanove i sveučilišta, redovničke družbe i bratovštine.

Iako su gotovo svi znanstvenici srednjovjekovlja teolozi, to kršćansko razdoblje ne poznaje sustavnu obradbu Marijina otajstva u djelu otkupljenja. Za poznavanje misli o Majci Isusovoj potrebno se uteći raspravama koje se nalaze u teološkim „summama“. Unutar tih sažetaka kršćanskog učenja o Bogu, govor o Gospi smještan je u raspravi o Isusu Kristu i njegovu utjelovljenju. Polazeći od Krista, kojeg je začela po Duhu Svetom i rodila, srednjovjekovni teolozi osvjetljaju Marijin lik i ulogu. Pritom autor primjećuje da se srednjovjekovna teološka misao nadahnjuje na ranokršćanskoj baštini, od koje polazi premještajući Gospinu prisutnost od otajstva utjelovljenja prema otajstvu otkupljenja. Od Marijine uloge pri utjelovljenju Sina Božjeg srednjovjekovni autori stavljaju naglasak na njezino sudjelovanje u Kristovoj patnji i smrti, činjenicu kojom dokazuju posredničku i zagovorničku ulogu Majke Božje.

U drugom dijelu knjige predstavljene su misli o Gospi koje su zapisali srednjovjekovni bogoslovci: Beda Časni, Alkuin, Raban Mauro, Anzelm i Eadmer Canterburyski, Bernard iz Clairvauxa, Franjo Asiški, Ante Padovanski, Bonaventura, Albert Veliki, Toma Akvinski, Ivan Duns Škot, Jacopone iz Todija, Katarina Sijenska, Rajmund Lulski, Brigita Švedska, Ivan Gerson, Bernardin Sijenski, Marko Marulić i neki drugi. O svakom od njih donesen je kratak životopis, a zatim su navedeni i kratko protumačeni njihovi tekstovi.

Iz sabrana materijala izbija na vidjelo kako je Gospa u srednjovjekovnom kršćanstvu uzor idealna vjernika, živa

osoba ondašnjeg društva, sustav i vrhunac vrjednota. Čudotvorna je i milosrdna, neposredna i bliska, sveta i moćna, najčešće spominjana osoba u kojoj prebiva uzvišena ljudskost. Pod njezino okrilje stavlja se pokreti i redovi, udruge i zadužbine, pojedinci i skupine. Pobožnost prema njoj ispunja vjerski horizont srednjovjekovnog kršćanina, njegove molitve, hvale i pohvalnice, himne i zazive. To molitveno blago rabi se u bogoslužju i u osobnoj pobožnosti poput molitve krunice, Andeoskog pozdravljenja, Gospina časoslova kao i drugih pobožnih vježbi koje njeguju srednjovjekovni kršćani.

Zabrinut za osobno spasenje, srednjovjekovni kršćanin moli Mariju, prosi njezin zagovor i stavlja se pod njezinu zaštitu. Prema njegovu uvjerenju, na Kalvariji se događa otkupljenje za kojim on teži. Žalosna Gospa, koja stoji kraj križa svojeg Sina i sudjeluje u njegovim patnjama, zadobiva osobit položaj i utjecaj u konačnom spasenju. Na taj način srednjovjekovni kršćanin stavlja svoju nadu u Isusovu majku, zagovornicu kod Boga. U pučkoj pobožnosti ona je općenito smatrana posrednicom između Boga i ljudi, obdarena gotovo božanskim moćima.

Iako na mjestima nepotpun i manjkav, uradak ukazuje na činjenicu da srednjovjekovlje na području marijanske danosti iznjedruje vrijedne misli i ideje o liku Majke Gospodinove i o njezinoj ulozi u povijesti spasenja kao i u životu kršćana. Na završetku svakog prikaza navedena je literatura o piscu i njegovu djelu. Na kraju knjige doneseni su sažetci njezina sadržaja na engleskom i njemačkom jeziku. Nekadašnji tajnik u Papinskoj međunarodnoj marijanskoj akademiji i predavač mariologije na rimskom Antonianumu s doktorskom disertacijom o mariologiji Karla Balića, autor je vrstan poznavatelj problematike o kojoj piše. Njegov uradak prvi je

antologijski prikaz nazočnosti Majke Gospodinove u kršćanskoj literaturi srednjeg vijeka i doprinos poznavanju Gospina lika u povijesti kršćanske misli na hrvatskom jeziku.

Petar Lubina

Miroslav Modrić, *Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja i Kustodija Svete Zemlje*, Katolički bogoslovni fakultet u Splitu, Split, 2016, 624 str.

Doktorska disertacija gornjeg naslova objavljena je kao tvrdo ukoričena knjiga sive boje s crno otisnutim naslovom, omotnih dimenzija 168 x 245 x 35 mm, a knjižni blok je 160 x 240 x 30 mm ostvaren na 624 stranice, podijeljen u 9 odsjeka ili poglavlja. Od 1. do 5. poglavlja autor obrađuje zadanu temu, u 6. donosi zaključak, u 7. su uvršteni prilozi (str. 525–576), u 8. je sažetak na hrvatskom s prijevodom na talijanski, njemački i engleski, a 9. odsjek je *Stvarno kazalo* (str. 596–624).

Analitički sadržaj (str. 7–11) naviješta čitatelju, osobito ljubiteljima povijesti, obilno i zanimljivo štivo. Poniznošću koja odlikuje svakog ozbiljnog istraživača, autor u uvodnom dijelu zahvaljuje svojim voditeljima za pomoć u izradi disertacije, a kao vjernik i redovnik zahvaljuje »Bogu, našem ljubljenom Ocu«, čijim poticajem svako dobro djelo započinje i blagoslovom završava. U rečenici posvete ističe: »Dubokom ljubavlju, sinovskom odanošću i zahvalnošću, knjigu posvećujemo Božjoj miljenici Š...Ć Isusovoj i našoj Majci Mariji.«

U 1. odsjeku ili poglavlju (str. 23–226) pod naslovom *Pletikosa i braća u Kustodiji do Markovića, 1751. — 1879.* autor nas upoznaje s početcima suradnje svoje provincije s Kustodijom Svete Zemlje u vrijeme kad se od neposrednog zaleda Sinja do bliskog istoka i istočnih obala Mediterana sterala turska vlast,